

FERENCZI SZILÁRD*

BŰNTETT HIVATALBÓL ÉS A HIVATALLAL SZEMBEN. A RENDŐRSÉG ÉS A VÁROS KONFLIKTUSAI KOLOZSVÁRON A DUALIZMUSBAN**

Kulcsszavak: *dualizmus; helytörténet; erőszak történet; rendőrség; várospolitiká*

BEVEZETŐ

A 2020-as év nemzetközi sajtója gyakran számolt be rendőri túlkapásokról az Egyesült Államokban (de Franciaországban és másutt is), amelyekre rendszerint azonnal az utca lázadással reagált, és vagy a rendőrség anyagi forrásmegvonását, illetve hatáskörének csökkentését követelte másodsoron – az első és legfontosabb kérelme természetesen a túlkapások megszüntetése volt –, vagy pusztán csak, és mondhatni bosszúból, az erőszakra erőszakkal válaszolt. Egyes helyzetek, a kor és helyszín körülményeit leszámítva, kontextusfüggetlenül emlékeztettek a dualizmuskori Kolozsváron lezajlott néhány történetre, így mind az előadásban, mind a tanulmányban ezek felfrissítésére tettem és teszek kísérletet, főként azért (is), mert a dualizmuskori magyar vidéki (városi) rendőrségek intézménytörténete még javarészt megíratlan. Nem kívánom elemezni sem a rendvédelmi szervezetek az Egyesült Államokban kialakult erőszakkultúráját (mely szorosan összefügg az intézményes rasszizmus jelenségével), nem kívánok továbbá párhuzamot sem vonni a tengerentúli, európai és magyar rendőrségek, karhatalmi intézmények és az utca kapcsolatáról a túlkapás-lázadás, rendőrök ellen irányuló agresszió-megtorlás, hatás-ellenhatás összefüggésrendszerében. Az időszerűséget ragadom meg csupán, tehát a rendőrök által és a rendőrökkel szemben alkalmazott erőszak hírei kapcsán aktualitással kezelem egy dualizmuskori kolozsvári intézmény valamivel több mint száz éve véget ért történetét.

* FERENCZI Szilárd (1977), PhD, történész, <http://digiteka.ro> projektfelelős, Iskola Alapítvány, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, szilard.ferenczi@gmail.com

** A tanulmány elkészítéséhez anyagi támogatást a „Cercetare doctorală și postdoctorală de calitate, inovativă și relevantă pentru piața muncii” POCU/380/6/13/124146 program nyújtott, amely az Európai Szociális Alap (ESF) által társfinanszírozott és a Román Tanügyminisztérium által lebonyolított Humán Tőke 2014–2020 operatív projekt keretében valósul meg.

A DUALIZMUSKORI RENDŐRSÉGEK TÖRTÉNETÍRÁSA

A magyar rendvédelmi szervek történetírása meglehetősen aránytalan képet mutat, e tekintetben elég felütni a *Rendvédelem-történeti Füzetek* 1991-es keltezésű alapításától máig megjelent összes évfolyamát, amelyekben hangsúlyosan történeti áttekintő jellegű tanulmányokat, közigazgatás-elméleteket, csendőrségtörténeteket, a Horthy-kor és a legújabb kor rendvédelmét taglaló kutatási eredményeket találni, viszont lapjain a dualizmuskori vidéki rendőrségek kevés teret kapnak. A szakirodalom más fórumain (szakkönyvek, tanulmányok) Budapest székesfőváros dualizmuskori rendőrségének intézménytörténetéhez számos szakember hozzájárult az elmúlt száz évben, ellenben a dualizmuskori magyar királyság más (törvényhatósági jogú és rendezett tanácsú) városi rendőrségeinek működését részletező kutatások csupán elvétve akadnak. A kivételekhez tartozik a szegedi rendőrség intézménytörténetéhez adalékokkal szolgáló Ruszoly József tanulmánya 2004-ből,¹ Magony Imre ismeretterjesztő munkája, melyben a székesfehérvári rendőrség történetét dolgozza fel bűnüldözési szempontból,² valamint Nándori Nikolettá Petrának a dualizmuskori Nyitra városi rendőr-főkapitányságát vizsgáló műve.³ A dualizmuskori magyar városok rendőrségeinek statisztikai adatokban is gazdag, átfogó jellegű, de működési sajátosságokban nem elmerülő áttekintését Kajtár István végezte el a 90-es évek elején.⁴ A városi rendőrségek, köztük egyes erdélyiek történetével szolgál Tisza Miksa 1925-ben kiadott (Kolozsvárra vonatkozó adatokat viszont nem közlő),⁵ valamint Ernyes Mihály 2002-ben megjelent összefoglaló művében.⁶ Az erdélyi városok rendőrségeinek dualizmuskori történetírása még ennél is szerényebb, mindössze a marosvásárhelyit⁷ és a nagyváradi⁸ vázolták fel érintőlegesen a két város múltjának kutatói. A korszak és az azt megelőző időszak rendészetelméleti szakembereinek (jogászok és az államtudomány oklevelesei) munkái pusztán a közbátorság és a *policzia* mint közigazgatási mellékág tág kereteit vizsgálták hazai körülmények között, és lehetséges szervezeti

- 1 RUSZOLY József: Önkormányzat és rendőrség. Adalékok a szegedi rendészeti szervezet dualizmus kori történetéhez (1872–1918) = Uő: *Szeged szabad királyi város törvényhatósága 1872–1944. Tanulmányok és forrásközlés*. Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2004 (Tanulmányok Csongrád megye történetéből XXXV). 107–118.
- 2 MAGONY Imre: *A bűn nyomában. Bűnök és bűnüldözők a dualizmus kori Székesfehérváron*. Székesfehérvár, 2018.
- 3 NÁNDORI Nikolettá Petra: *Egy városi rendőrkapitányság a dualizmus korában*. Belügyi Szemle 68(2020). 6. sz. 105–121.
- 4 KAJTÁR István: *Magyar városi önkormányzatok (1848–1918)*. Bp., 1992. (X. fejezet: A városok rendőrsége. 159–172).
- 5 TISZA Miksa: *Magyarország rendőrségének története*. Második, bővített kiadás. Pécs, 1925.
- 6 ERNYES Mihály: *A magyar rendőrség története*. I. Bp., 2002.
- 7 FODOR János: *Bernády György. Politikai életrajz*. Lector, Marosvásárhely–Kvár, 2017.
- 8 FLEISZ János: *Város kinek nem látni mását*. Charta, Nagyvárad, 1997.

megoldásokat javasoltak.⁹ Műveik azonban ebben a tanulmányban és a kolozsvári rendőrség történeti kutatásában kevésbé voltak használhatók. Még Concha Győző jogászprofesszor akadémiai székfoglalója sem, aki pedig Kolozsvárról és éppen 1901-ben érkezett Budapestre, elfogadni akadémiai tagfelvételét.¹⁰

Mindazonáltal, szakszerű kutatások elvégzéséhez a források továbbra is rendelkezésre állnak. A városi rendőrségek mint közigazgatási intézmények működését a közigazgatási törvények (1870, 1871, 1876, 1886) nyomán megszerkesztett városi szabályrendeletek írták le. Felállításuk szervezeti mintájaként jószerével a fővárosi intézmény szolgált, amely pedig az egyetlen belügyminiszteri felügyelet alatt álló rendőrség volt a dualizmuskori magyar királyságban ideiglenesen 1873-tól,¹¹ véglegesen 1881-től.¹² Városonként (így Kolozsváron is) eltérő jelleggel a rendőrfőkapitányok kiadhattak szolgálati utasítást az őrség számára. Rendkívül ritka és rendszerint konfliktusos helyzeteket követően sor került egyes városokban a rendőrségre vonatkozó olyan szabályrendelet megszerkesztésére, amely specifikusan körülírta az intézmény vagy a rendfenntartó szolgálatot teljesítő közegek működését (Kolozsváron erre is találunk példát). A városi anyagok (szakosztályi levéltárak, tanácsi iratcsomók, közgyűlési jegyzőkönyvek – ahol fennmaradtak) és a helyi vagy országos politikai, valamint a sajtó is gazdag forrásanyaggal szolgál a dualizmuskori városi rendőrségek működésének kutatásához.

A korszakot rögtön követő első évben (1919) megtörtént az első kísérlet a rendőrségek összes (városi, mezei, határ-) szervezetének állami felügyelet alá vonására,¹³ amely a Horthy-korban teljeseedett ki. Az államosításból természetesen az erdélyi részek (Erdély, Partium, Bánság), valamint a többi elcsatolt országrész kimaradtak. Ezeken a területeken a dualizmusban felállított városi rendőrségek számára új korszak kezdődött, intézményeik az utódállamok rendvédelmi szerveibe tagolódtak be.

9 Kiemelten ZSOLDOS Ignác: *Néhány szó a honi közbátorságról*. Tratter-Károlyi, Pest, 1838; Uő: *A mezei rendőrség főbb szabályai. Az 1840: IX törvénycikk nyomán*. Pápa, 1843; Uő: *A szolgabírói hivatal*. Pápa, 1844; KARVASY Ágoston: *A politikai tudományok, rendszeresen előadva*. Győr, 1843–44; RÉCSI Emil: *Közigazgatási törvénytudomány kézikönyve az ausztriai birodalmi törvényhozás jelen állása szerint, különös tekintettel Magyarországra*. Heckenast, Pest, 1854–55; KAUTZ Gyula: *Politika, vagy Országásztan*. Heckenast Gusztáv, Pest, 1862; PAULER Tivadar: *Jog és államtudományok encyclopaediája*. Emich Gusztáv, Pest, 1865; KARVASY Ágoston: *A közrendészeti tudomány és culturpolitika*. Athenaeum, Pest, 1870.

10 CONCHA Győző: *A rendőrség természete és állása szabad államban*. Akadémiai székfoglaló 1901. április 15. Értekezések a társadalmi tudományok köréből XII(1903). 6. sz.

11 1872. évi XXXVI. törvénycikk. Buda-Pest fővárosi törvényhatóság alakításáról és rendezéséről.

12 1881. évi XXI. törvénycikk a Budapest-fővárosi rendőrségről.

13 A magyar kormány 5047/1919 számú rendelete a rendőrség államosításáról. Belügyi Szemle XXIV(1919). 48. sz. 1339–1350.

INTÉZMÉNYTÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

Kolozsváron a középkorban és a kora újkorban a közrend fenntartására és a város törvényeinek betartására a tanács utasításai alapján fellépő, annak jelentéstétellel tartozó fertálykapitányok és tizedesek vigyáztak. A kapitány és a tizedes a tanáccsal állandó kapcsolatban álltak, végrehajtói és ellenőrzői voltak a tanács intézkedéseinek, megvalósították a kommunikációt kisközösségeik és a város végrehajtó szerve között. Nem pusztán a közrendre és az engedelmességre vigyáztak, hanem aktív szerepük volt a bűnüldözésben, a városvédelemben, a tűzvédelemben, a köztisztaság és közegészség megtartásában, továbbá az adókimutatás és -behajtás megszervezésében is részt vettek.¹⁴ A 17. század közepétől a tizedesek mellett megjelentek a darabontok, akiknek feladata az idegenek nyilvántartása és a városkapuk őrzete volt.¹⁵

Erdélynek a Habsburg Birodalomba történt betagozását követően és a Habsburg uralkodók központosítási törekvései jegyében 1769-ben és 1786-ban a királyi kormányshoz rendeletben szabályozta a szabad királyi városok jogállását, egyben a rendőrsége(ke)t is új alapokra helyezte. 1786-tal kezdődően a kolozsvári városi rendőrség élére a városkapitány került (egyben *senator*, azaz szakügyi előadó a tanácsban), aki a tanács utasításait hajtotta végre, és felügyelete alá tartoztak a negyedkapitányok.¹⁶ A tanács 1800-ban *Szabad királyi Kolosvár várossa Politiae Directorának Instructioja* címmel szabályrendeletet alkotott a városkapitány, illetve rendőr igazgató hatásköréről és feladatai törvényes keretéről. A negyed- (vagy fertály-) kapitányok mellett utcakapitányok vigyáztak a város közbiztonságát, a rend megtartásával a városi gazda volt megbízva, ki mind a rendőr igazgatónak, mind a főbírónak jelenteni tartozott. Jellemzően az idegenek nyilvántartása, a piac felügyelete és a köztisztaság képezte a rendőr igazgató prioritásait, viszont a rendfenntartó erők a közerkölcsöt támadó röplapok, feliratok, cédulák eltüntetésével és a közerkölcsöt rontó tevékenység megelőzésével voltak első helyen megbízva.¹⁷ Egy későbbi értesítés arra enged következtetni, hogy 1800-tól 1846-ig a rendőr igazgatói és a főbírói tisztséget ugyanaz a személy viselte, 1846-ban viszont külön választották, mivel a rendőr igazgató feladatai megnehezedtek és megsokasodtak. Ekkor a tanács, év elején, feliratban folyamodott az uralkodóhoz és a kormányshoz, kérve a két tisztség különválasztását, melyet mindkét kormányzati szerv jóváhagyott. A rendőr igazgatót ezentúl 600 forint évi

14 Kiss András: *Kolozsvár településrendszere a XVI. században: fertályok, tizedek* = Uő: *Más források, más értelmezések*. Mentor, Marosvásárhely, 2003. 193–202.

15 CSIZMADIA Andor: *Tizedesek a régi Kolozsváron*. Kvár, 1942. 20–22.

16 JAKAB Elek: *Kolozsvár története*. III. Kvár, 1888. 399–450.

17 *Szabad királyi Kolosvár várossa Politiae Directorának Instructioja*. 9518. sz. tanácsi irat. 1–16. Akadémiai Könyvtár, Kolozsvár, 123644. jelzet alatt.

fizetéssel a tizenkét tanácsos közül hatéves mandátummal választotta a tanács és a százférfiak testülete.¹⁸

A forradalom nyomán a kormányzat az államosításra törekedett. 1848. március 17-én Szemere Bertalan belügyminiszter körrendeletben szólította fel a törvényhatóságokat a közrend megőrzésére, majd a rendőrkapitányok kinevezéséről is körlevélben tudósított.¹⁹ Az ekkor létrehozott országos rendőri szervezet háromszintű volt: a minisztériumi Rendőri Osztály, az alárendeltségében működő Országos Rendőri Hivatal és a helyi rendőrségek. Madarász László 1848 novemberétől megszervezte az Országos Rendőri és Postaosztályt, mint a Belügyminisztériumból kivált hivatalt, a közrendészeti feladatokat az ennek alárendeltségébe utalt Rendőri Osztály (Hivatal) és kiküldött rendőri biztosai, illetve a helyi rendőrségek látták el.²⁰ 1849 májusától ismét a minisztériumi Rendőri Osztály, az Országos Rendőri Hivatal és az alárendeltségében működő Rendőri Felügyelőségek, valamint a helyi rendőrségek biztosították a közrendet, és igény szerint segítségül hívhatták a honvédség-nemzetőrség alakulatait.²¹ A kolozsvári rendőr felügyelő kinevezési leirata Debrecenben kelt 1849. május 16-án, és alaputasítása mindössze négy rövid pontban volt összefoglalva: 1. saját kötelességeit a felügyelő maga dolgozza ki az alaputasítás eszmei tartalma alapján; 2. a körülmények viszonyai között mindig a fontosabb feladatot kell ellátnia, ha háború vagy harc van, meg kell szüntetni, ha béke van, meg kell őrizni; 3. két területi szomszéddal (járás, megye, katonai körzet) egyetértésben kell a földrajzi hatásköröket megszabni; 4. a felügyelő cselekedjen nyíltan, de amit írásban közöl, az titkosított legyen.²²

A szabadságharc leverését követően Erdély újra közvetlen császári irányítás alá került, de már előtte, 1849. július 19-től Ludwig von Wohlgemuth altábornagyot nevezték ki kormányzónak, aki a fegyverletétel után Nagyszebenbe helyezte szálláshelyét, és itt adta ki háromnyelvű (német–magyar–francia) idegenrendészeti utasítását.²³ Az utasítás értelmében, mivel Erdély biztonságát fenyegették a gyanús, útlevél nélküli idegenek és a belső kóbor személyek, ezért megtiltásra került a gyanús, vándor idegenek számára szállás felajánlása. A rendőri közegeknek figyelemmel kellett kísérni a félreeső kocsmákat, az igazolvány nélküli vándorló, kószáló „népsöpredéket” be kellett fogni, és alaposan ki kellett kérdezni minden adatukat: neve, életkora, hol jött be az országba, hol koldult, van-e munkája, kenyere stb. A továbbiakban az utasítás intézkedett a befogott egyének ellátásáról, foglalkoztatásáról.

18 Sz. n.: *Kolozsvártt a rendőrigazgató- és királybírótság külön választása 1846-ban*. Kolozsvári Naptár az 1847-ik évre. Kiadja Tilsch János, Kvár, 1847. 37–40.

19 ERNYES: i. m. 85.

20 Uo. 88.

21 Uo. 89.

22 Átirata közölve: Uo. 90.

23 *Utasítás az országban idegenek feletti rendőrség fenntartása iránt*. Nagyszeben. 1849. december 30. OSZK, aprónyomtatvány.

A városokban Bach belügyminiszter 1850-ben rendőr igazgatóságokat hozott létre, élükön a rendőr igazgatókkal, azzal az elvárással, hogy semmi helyi kötődésük ne legyen. Két évvel később a rendőr igazgatóságokat kiemelték a belügyminiszteri hatáskörből, és az újonnan létrehozott Legfőbb Rendőrhatalóság (rendőrminisztérium) szervezetébe sorolták.²⁴ Az Októberi Diploma ezt az állapotot 1860-ban megszüntette, az újjáalakuló törvényhatóságokban az önkormányzat megszervezte saját rendőrségét és rendőr(fő)kapitányt választott. Kolozsvár 1861 év elején összehívott közgyűlése Minorich Károly ügyvédet választotta rendőrfőkapitánynak, aki 20 éven át teljesített hivalt, 1881-ig.²⁵

A kolozsvári városi rendőrséget (éppúgy, mint a városok többségében) az 1870-es évek elején szervezték meg a korábbi városi kapitányság alapjain és a fővárosi rendőrség államintézményi mintája alapján azzal a különbséggel, hogy a széles körű önkormányzati jogokat élvező törvényhatóság közigazgatásába tagolták be. Kezdetben a város törvényhatósági bizottsága a közgyűlés keretében tisztújításkor választotta hatéves mandátummal a rendőrfőkapitányt. Az 1886. évi közigazgatási törvénnyel ez megváltozott, ekkortól ugyanis a főispán nevezte ki élethosszig tartó mandátummal, de hatévente, az általános tisztújítás alkalmával köteles volt hivatalában megerősíteni. Tekintve, hogy a rendőrfőkapitány mint közhivatalnok a város harmadik legrangosabb tisztviselője volt, így tanácstagként a város legfontosabb önkormányzati testületeiben (tanács, közgyűlés) szavazati joggal rendelkezett, tekintve továbbá, hogy az önkormányzat hatáskörében számos döntést igénylő kérdés a rendőrfőkapitány jóváhagyásától függött, így személye, valamint a köré épült intézmény mind a várospolitikában, mind a közéletben kulcsszerepet játszott. A vizsgált időszakban öt főkapitánya volt a városnak: Minorich Károly²⁶ (1861–1881), Deák Pál²⁷ (1881–1901), Polcz

24 ERNYES: *i. m.* 80–82.

25 Magyar Polgár IV(1890). 285. sz. (december 13.)

26 Minorich Károly, Kolozsvár első dualizmuskori rendőrfőkapitánya 1801-ben született Nagyidán (Kassai kerület). Jogi tanulmányait Kolozsváron végezte, a '40-es évek végén ügyvédi irodát nyitott a városban. A 1848-as szabadságharcban nemzetőr volt, később hadbíróként tevékenykedett. Részt vett az 1851-es Mack-féle összeesküvésben, halálra ítélték, végül 7 évet ült, vasra verve a jوسفstadti börtönben, majd visszatért Kolozsvárra. 1861-ben Kolozsvár város rendőrfőkapitánynak választotta. Létrehozta 1872-ben az önkéntes tűzoltóegyletet, melynek első főparancsnoka volt. Simon Elek polgármester januári hirtelen halálát követően 1881. március 18-án Kolozsvár törvényhatósági bizottsága rendkívüli tisztújítás keretében megválasztotta polgármesternek, amely tisztséget 1884. június 30-ig töltötte be. Meghalt 1890. december 12-én Zilahon (Szilágy vármegye). Lásd: Ellenzék II(1881). 64. sz. (március 18.); V(1886). 152. sz. (június 30.); Gyászjelentése az OSZK online gyűjteményében. <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/428051#> (Utolsó megtekintés: 2019. 11. 02.)

27 Deák Pál, született 1839-ben. A kolozsvári Jogi Akadémián tanult, később Szamaj Dénessel társulva ügyvédi irodát nyitott, és a kor egyik nagy feltűnést keltett valóperében Juhász

Rezső (átmenetileg 1901–1902-ben), Hadadi Endre²⁸ (1902–1918) és a háború utolsó hónapjaiban Bottka Sándor,²⁹ egykori fővárosi rendőr fogalmazó. A kolozsvári rendőrség intézménye pedig a dualizmus korszakában négy szervezeti átalakulást ért meg: 1874-ben (az 1870-es köztörvényhatósági törvény 1872-es életbe lépését követően másfél-két évvel, amikor a városi rendőrséget a város önkormányzatába tagolva szervezték át), 1888-ban (az 1886-os törvényhatósági törvény – mely a korábbi revíziója volt – életbe lépésekor), 1901-ben (a botrány hatására) és végül 1906-ban (amikor a város teljes reformcsomagot készített elő, amellyel a városvezetés intézményeit egy új szervezeti struktúra szerint kívánta szakosztályokra osztani, de amelyet a belügyminiszter mindössze részleteiben hagyott jóvá a korszak végéig). Ezek elsősorban az intézmény személyzeti összetételét írták le, illetve módosították az évek során a népességében sokat gyarapodott és belső közigazgatási felosztásában kiterjedt városhoz igazítva, valamint a kihágásokra adott törvényes választ szabályozták, és mindössze a közegek fellépésének tág keretét szabták meg. Az 1901-es évi óriási botrányt követően viszont a város immár a rendőrök magatartási kódexét is pontosan meghatározni kényszerült a béke helyreállítása és a további agresszió megszüntetése érdekében.

Máriát képviselte Buczy Emillel, a monostori uradalom intézőjével szemben. A pert megnyerte, ráadásul a frissen elvált hölgyet feleségül is vette. Gyermekük nem született, viszont örökbe fogadtak egy Mihály nevű fiút, későbbi ügyvédet. 1881 áprilisában rendőrfőkapitánynak választotta a közgyűlés, így 1881 és 1885 között mint főkapitány és helyettes polgármester teljesített hivatalt a város élén. 1892-ben és 1898-ban a tisztújítások alkalmával gróf Beldi Ákos főispán ismételten megerősítette hivatalában. A személyesen ellene is irányuló 1901. augusztusi zavargásokat követően azonnal eltávolították, illetve nyugdíjaztatását kérte, de a következő év elején a közgyűlés megválasztotta árvaszéki ülnöknek, amely tisztséget 1918 decemberéig gyakorolta. Élete végén, a 20-as években, „hogy meg tudjon élni, kénytelen volt bivalyokat tartani, melyek tejét hordatta házhoz felesége”. Meghalt Kolozsváron 1927. január 19-én, kilenc nappal a felesége után. Lásd: Keleti Ujság V(1927). 15. sz. (január 20.); XVIII(1935). 107. sz. (május 12.); Fővárosi Lapok XVIII(1881). 93. sz. (április 24.) 517.; Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Osztálya (Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale Române), F1 – Közgyűlési jegyzőkönyvek (a továbbiakban KözgyJk), mikrofilm: 14–1–85–172, 1892. április 26. tisztújító közgyűlés/46 (napirendi pont); Ua. mikrofilm: 14–1–85–176, 1898. június 6–7. tisztújító közgyűlés; Ua. mikrofilm: 14–1–85–178, 1902. január 30./41; Ellenzék XLVIII(1927). 91. sz. (április 24.) 11.

28 Hadadi Endre, született 1862-ben Beregszászon. 1900-ban Hódmezővásárhelyen volt rendőrfőkapitány, majd megpályázta 1901-ben, és év végén megnyerte a kolozsvári rendőrfőkapitányi állásra hirdetett kiírást, 1902 januárjában iktatták be. 1918-ban, mivel a sajtó értesülései szerint tudott arról, hogy a kolozsvári sorozóbizottság Féder Ottó városi tisztviselő közreműködésével bizonyos pénzösszeg ellenében alkalmatlanságot igazoló bizonyítványokat bocsátott ki, menesztették állásából. Meghalt Kolozsváron 1938. november 22-én. Keleti Ujság XXI(1938). 265. sz. (november 23.) 3.

29 Meghalt Kolozsvár utolsó magyar főkapitánya. Keleti Ujság XIV(1928). 140. sz. (június 24.) 4.

Kolozsvár dualizmuskori rendőrségét az 1870. évi XLII. közigazgatási törvény (*A köztörvényhatóságokról*) 1872. évi hatályba lépésekor szervezte meg a város vezetése, a fővárosi rendőrség intézményi mintájára – amint az összes többi törvényhatósági jogú város is. A város dualizmuskori első szervezeti szabályrendelete 1873-ban elkészült, és nyomtatásban megjelent,³⁰ benne a rendőri ügyek a „rendőri és műtani” szakosztály hatáskörébe lettek besorolva. A főkapitány mellett kezdetben egy rendőrbíró (1875-től), két alkapitányt, három rendbiztost, öt tizedkapitányt és ötvenöt rendőrt (harmincnyolc városszolga, tíz tizedszolga, négy lovasszolga, három közigazgatási hajdú) alkalmaztak.³¹ A szervezeti szabályrendelet (és a későbbi, 1888-as is) pusztán a szolgálatteljesítés helyszíneit, a személyzet létszámát és fizetését, valamint a hatósági fellépés korlátait szabta meg, részletekbe egyáltalán nem bocsátkozott, majd mindez kiegészült az idők során érvénybe lépő többi városi szabályrendelet kihágásokat érintő előírásaival.³²

Az 1873-as törvényhatósági szabályrendelet értelmében a rendőrfőkapitány egyzersmind polgármester-helyettes és a tanács tagja, „őre az állambiztonság, közrend, köz- és vagyonbátorságnak, valamint a közerkölcsiségnek”.³³ Vezette és felügyelte a rendőri ügyeket a város területén, felelős intézője, rendezője volt a rendőrség körébe tartozó összes ügyletnek (105. §), és egyenesen a polgármesternek tartozott jelenteni, a polgármestertől írásban kapott utasításokat kellett végrehajtania (106. §). Hatásköre rendkívül széles volt, a városrendészet, a közszolgáltatások, az önkormányzat védelmének megszervezése, a közüzemek és köz-, illetve magánépületek használatba vétele, a mindennemű kihágások, a piacsabályozás, a kereskedelmi egységek nyitva

30 Sz. kir. Kolozsvár város törvényhatósági szabályrendelete. Az 1870-es évi XLII. országos törvényczikk alapján. Gámán János örököseinél [kiadva], Kvár, 1873 (a továbbiakban: *Törvényhatósági szabályrendelet 1873*).

31 Uo. 95–96.

32 Idevágó szabályrendeletek: *A bordelházak és kéjhölgyek iránti szabályrendelet, 1874; Kolozsvár szab. kir. város törvényhatóságának rendőri kihágásokat érintő szabályrendeletei, 1882; A város határán levő szőlőhegyek és gyümölcsösök hegyszabályai (1881, 1882), A város köztemetőinek rendezéséről (1881), Tűzrendészeti szabályr. (1881), A kutya-adó és kutya-tartás tárgyában (1881), Kolozsvár szab. kir. város területén bérkocsikkal személyszállítási ipart űzőkre vonatkozó szabályr. (1881), Kéjházak és kéjhölgyek iránti szabályr. (1881), Kolozsvár szab. kir. város építkezési szabályr. (1881), A közegészség, a köztisztaság, testiétség, közbiztonság, közcsend és rend, közszemérem és tulajdon elleni rendőri kihágások tárgyában (1881), Kolozsvár szab. kir. város határán és területén a Szamos és Nádas vizeiben űzött halászat és rákászat tárgyában (1881), A házaló kereskedés tárgyában (1881); A köztisztaság tárgyában, 1894; A kéreppáradó tárgyában, 1899; Szabályrendelet a korcsmákról, sörházakról és pálinkamérésekről, 1900; A rendőri bejelentési intézménynek Kolozsvár szab. kir. városban való szervezése és rendezéséről valamint a cseléd változások nyilvántartásáról, 1902. Megtalálható összegyűjtve a Kolozsvári Akadémiai Könyvtárban, a 46731. és 48786. jelzetek alatt.*

33 *Törvényhatósági szabályrendelet 1873*. 32.

tartása, a vágóhíd felügyelete, a beszállások stb., tehát gyakorlatilag a hatósági felügyelet minden szintjén alkalmazást kívánt.

A városi szervezeti szabályrendelet kiadását követően, hasonlóan nyomtatásban megjelent *Szab. királyi Kolozsvár városának szolgálatában levő rendőrök számára ideiglenes utasítás* címmel, Minorich Károly aláírásával a helyi rendőrszolgák pontos munkaköri leírása (1901-ig ehhez hasonló nem születik). Ebből kiderül, hogy rendőri szolgálatra a főkapitány „szabadságolt és végképp elbocsátott cs. k. katonákat, m. k. honvédeket és a polgármester úr által ajánlt személyeket” alkalmaz(hat)ott.³⁴ A *rendőrök kötelességeiről* szóló második fejezet gyakorlatilag a szervezeti szabályrendeletbe foglalt tizedkapitányi feladatok ismétlésével jelölte ki a rendőrök és a rendőr felügyelő kötelességeit, azzal az apró ígérettel, hogy „minden nagyobb szerű veszély elhárításánál – különösen életmentés esetében” a rendőr jutalmat kaphat (II. fej. 6. alpont). A közeg fegyverét (a kardot) köteles volt mindig magánál tartani, de pusztán önvédelemre és életmentés céljával használhatta (II. fej. 7. alpont).

Az 1886. évi XXI. *A törvényhatóságokról* szóló törvény megújította a középszintű közigazgatási egységek szabályozását, számos ponton szóról szóra átvette az 1870-es törvény előírásait, viszont a törvényhatóságok működése fölött nagyobb befolyást biztosított a főispánnak.³⁵ A törvénycikk előírásait minden törvényhatóság önmagára alkalmazva letárgyalta, elfogadta és kihirdette. Kolozsvár törvényhatósági bizottsága az 1887. december 17-i és az 1888. június 4-i közgyűlésen fogadta el és szavazta meg, s a belügyminiszter jóváhagyását követően 1888-ban nyomtatásban is megjelent.³⁶ A szabályrendelet szerint ekkortól négy alkapitány, öt kerületi kapitány, négy rendőrbiztos, egy rendőr felügyelő, két rendőr tizedes, hatvan gyalogrendőr, nyolc lovas rendőr, három hajdú, tíz kerületi rendőrszolgá alkotta a rendőrség személyzeti állományát a rendőrfőkapitánynak alárendelve.³⁷

Az 1888-as városi szervezeti szabályrendelet megszabta a tanács összetételét, amely így a polgármesterből, a négy tanácsosból (1893-tól öt), a rendőrfőkapitányból, a főjegyzőből és a tiszti főügyészből állt (120. §). Őket a közgyűlés választotta meg hatéves mandátummal, kivéve a rendőrfőkapitányt, akit a főispán nevezett ki élethosszú mandátummal, de az általános tisztújítások alkalmával állásában meg kellett erősítenie. Azokon a tanácsuléseken, amelyeken a rendőrfőkapitányi ügyosztályról a tanács elé került és a tanácsnál fellebbezett ügyekről tárgyaltak, továbbá azokon,

34 *Szab. királyi Kolozsvár városának szolgálatában levő rendőrök számára ideiglenes utasítás*. 2989–1974. tanácsi ügyiratszám. Nyomtatott K. Papp Miklósnál, Kvárt, 1874. I. fejezet: A rendőröknek felvételéről. 1. alpont.

35 Magyar Törvénytár: *Az 1886. évi XXI. törvénycikk a törvényhatóságokról*.

36 *Kolozsvár szab. kir. város törvényhatóságának szervezeti és ügyviteli szabályrendelete (az 1886. XXI. és XXII. Törvénycikk alapján)*. Ormos Ferencnél [kiadva], Kvár, 1888.

37 Uo. 203–208.

amelyek a város pénzügyeit, javadalmait, vagyonát és gazdaságát tanácskozták meg, a rendőrfőkapitány nem vehetett részt (120. §). Földrajzilag hatásköre viszont a város egész területére és külső határára kiterjedt, felügyelete pedig a közbiztonságra, a köz-tisztaságra, a közegészségügyre, a közerkölcsre, valamint a cselédügyre. Figyelemmel kísérte a város idegenforgalmát, a sajtót, az építkezéseket, hadászati ügyekben pedig szakértőként lépett fel (170. §). Mindennemű közigazgatási, tanácsai, avagy más hatóság által rendőri úton kirótt pénzügyi követeléseket, rovatalokat, díjakat, pénzbírságokat behajtani tartozott (181. §). Tevékenységéről minden hónapban a közigazgatási bizottságnak, minden év végén a városi bizottságnak, a mezei rendőrügy állapotáról pedig félénként a polgármesternek jelentett (187. §).

Hadadi Endre rendőrfőkapitány szolgálata azzal kezdődött 1902-ben, hogy a városvezetés a rendőrséget a városháza melléképületeiből a Bánffy-palotába, hasonlóan a rendőrlaktanyát a Tornavívoda épületébe költöztette.³⁸ Mind a rendőrséget, mind a többi városi hivatalt a tervbe vett és ekkor még pusztán ötletként felmerülő új városházépületbe tervezték át- és visszahelyezni, amely azonban a korszak végéig nem valósult meg. Alig négy évvel Hadadi beiktatását követően a város egy teljesen új, átfogó szervezeti szabályrendeletet alkotott, amelyben immár a létszámmódosítás ilyformán alakult: a két (gyalog- és lovas) szakasz élén egy-egy rendőr felügyelő, azoknak helyettesei, hat gyalogrendőr őrmester, hat gyalogrendőr szakaszvezető, két lovas szakaszvezető, nyolcvan gyalogrendőr, húsz lovas rendőr. A korábbi tisztán hierarchikus (függőleges) szervezet immár vízszintes szerkezetet is kapott, az őrség ilyenformán kerületi osztályokra, lovassági osztályokra, tartalék osztályra, vasúti osztályra, külön szolgálatra kirendeltekre és külkerületi kézbesítőkeretekre is tagolva lett. A rendőrfőkapitány hatásköre a korábbi szabályrendeletekbe foglaltakéhoz képest nem változott (a város pusztán csak területében gyarapodott, szolgáltatásaiban viszont nem terjedt tovább a húsz évvel korábbi állapotokhoz képest), azonban a felügyelők átvették az egykori alkapitányok szerepkörét, az őrmesterek a korábbi kerületi kapitányokét, a szakaszvezetők pedig a korábbi biztosokét. Az első világháború – jóllehet számos tekintetben túlterhelte a rendőrségi személyzetet – nem hozott számottevő szervezeti módosítást, pedig a városi rendőrök sorozási üteme messze túltett a frontra küldött átlagpolgárok gyakoriságán, így a háború négy és fél évében az intézmény szinte állandóan személyzeti válsággal küzdött.

Az intézményi keretek áttekintése után ideje megvizsgálni a kolozsvári rendőrség és a város konfliktusait, amelyek az 1878-as polgári büntető törvénykönyvbe ütköztek.

38 Közgyjlk., mikrofilm, 14–1–85–178: 1902. június 20./247.

KONFLIKTUSOK ÉS BÜNTÉNYEK A RENDŐRSÉG ÉS A VÁROS VISZONYÁBAN

A korszak várospolitikájának kutatása során, a város dualizmuskori közéletének megfigyelőjeként arra az általános következtetésre jutottam, hogy a kolozsvári rendőrség attitűdje szorosan kapcsolódott elsősorban a rendőrfőkapitány személyéhez (ahhoz, ahogyan a tekintélyt a beosztottak körében érvényesíteni tudta vagy nem). Másodrészt a rendőrség és a város viszonyában az országosan jellemző közjogi konfliktus (kiegyezés->függetlenség) társadalomtörténeti sajátosságai³⁹ érhetőek tetten. Az ebben a viszonyban időszakosan jelentkező konfliktusok gyakran kimerítették a büntető törvénykönyvben leírt büntett kategóriát, hol az egyik, hol a másik, hol mindkét oldalon.

Az 1878-as V. törvény, a közismertebb nevén a szerzőjéről (Csemegi Károly) elnevezett Csemegi-kódex⁴⁰ az első magyar büntető törvénykönyv, amelynek mind általános, mind specifikus fejezetei java része a következő 65–70 évben változatlanul érvényben voltak Magyarországon, és a korábbi kettős felosztású (dichotómia) javaslatokkal és tervezetekkel szemben a bűncselekmények hármas (trichotómia) felosztását vezette be: büntett, vétség, kihágás. Mivel heterogén természetűek voltak, és a felróhatóság szempontjából nagyon eltértek az előbbi kettő súlyától, a kihágások kodifikációját az 1879. évi XL. törvénycikk, *A kihágási büntető törvénykönyv* írta le alaposabban.⁴¹ A Btk. a legsúlyosabb büntettek esetében halálbüntetést, az enyhébbek esetében szabadságvesztést és/vagy pénzbírságot írt elő az elkövetők számára. Az „enyhébbek” közé sorolható a felségsértés, hűtlenség, lázadás, a hatósági közegek elleni erőszak és izgatás (hatóságnak számít a rendőrség is, lásd V. fejezet, 166. §), a magánosok ellen elkövetett erőszak, a polgárok választási joga ellen elkövetett büntettek, az ember élete ellen elkövetett büntettek, testi sértés, magánlak megsértése magánszemély által, lopás, rablás, zsarolás, jogtalan elsajátítás, más vagyonának rongyolása, gyűjtogatás, foglyok megszöktetése, fegyveres erő elleni büntett stb. Itt mindössze azokat emeltem ki, amelyek a kolozsvári konfliktusok során előfordultak, ám a felelősségre vonás, a törvény alkalmazása számos esetben elmaradt, mivel a tömeges büntettek elkövetőire a hatóság nem minden esetben tudta érvényesíteni a

39 Ezeket pontosan összefoglalják: HANÁK Péter: *A dualizmus válságának problémái a XIX. századvégén*. Történelmi Szemle 2(1959). 1–2. sz. 37–89; ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris, Bp., 1999. (I.5. Társadalmi és politikai feszültségek.) 68–85.

40 1878. évi V. törvénycikk. *A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről*. <https://net.jogtar.hu> (Utolsó megtekintés: 2021. 08. 06.)

41 MEZEY Barna: *„A föltétlen igazság és a társadalom fenntartásának érdeke”*. *Az első magyar büntető törvénykönyv = Tanulmányok a Csemegi-kódex megalkotásának 140. évfordulója tiszteletére*. Szerk. HORVÁTH Attila. Dialóg Campus, Bp., 2020. 43–44.

törvényben előírtakat, a valós elkövetőket képtelen volt a tömegből kiválasztva azonosítani, így rendszerint egy-egy közismert szervezőre próbálta alkalmazni a törvény előírásait. A rendőrfőkapitány utasítására vagy a súlyosabb következmények elhárítása érdekében fegyverüket önként használó rendőrök számonkérésére – ha a közbelépés következménye könnyű vagy súlyos testi sértés volt – vagy nem került sor, vagy pusztá fenyítésben merült ki. Más esetben, amikor az elkövetők kiléte egyértelmű volt, a törvény alkalmazása megtörtént, legyenek azok magánszemélyek vagy rendőrök.

Amikor a dualizmusban először súlyosabb konfliktus robbant ki a város választójoggal nem rendelkező polgárai és a tekintélyes szabadelvű párti polgárok, illetve a város szabadelvű párti vezetése között, az egy választási kampány keretében zajlott, és elvezetett Minorich Károly polgármester, egykori rendőrfőkapitány bukásához. A véres esemény időpontja 1884. június elseje, amikor Hegedüs Sándor, első kerületi szabadelvű párti képviselő, későbbi közlekedésügyi miniszter a választások előtt pár nappal Kolozsvárra érkezett, hogy kampánybeszédet mondjon. Az indóházból a városközpont felé tartó díszes fogatokat a függetlenségi, feltételezhetően szavazati joggal nem rendelkező polgárság bazaltkövekkel megdobálta, olyannyira, hogy a város számos előkelő politikusa maradandó sérülést szenvedett: Haller Károly későbbi polgármester két fogát veszítette, és arcizomzata súlyosan sérült, Finály Henrik nyelvészprofesszor a bal arcán sérült, Farkas Géza egyetemi tanársegédnek egy kő eltörte a járomcsontját, Bokros Elek országgyűlési képviselőnek, képviselőházi alelnöknek koponyatörése származott ebből, mások is, többen súlyos zúzódással, nyolc napon belül nem gyógyuló sérülésekkel (súlyos testi sértés büntette: Btk. 20. fejezet, 301. §) kerültek betegállományba.⁴² A rendőrfőkapitány ekkor már Deák Pál volt. Mivel sem a rendőrségnek, sem a polgármesternek nem volt tudomása előzetesen az akcióról, és mert lovas rendőrök a főtéren összegyűlt néptömegbe (amelynek mindössze elszórt elemei voltak kapcsolatba hozhatók a közáporral) válogatás nélkül belekardlapoztak, a közigazgatási bizottság fegyelmi eljárást rendelt el a polgármester ellen hivatali mulasztás vádjával. Minorich azonban, még a kivizsgálás eredményhirdetése előtt (a közigazgatási bizottság felmentette), nyugdíjaztatását kérte, és polgármesteri megbízatása ezzel véget ért.⁴³ Deák Pált hivatali mulasztás vádjával ideiglenesen felfüggesztették,⁴⁴ a rendőrfőkapitányi állásban viszont megmaradt. A felelősségre vonás a kődobálókra is kiterjedt, és főként feljelentések nyomán a hatóságok már június harmadikán húsznál is több személyt letartóztattak, főként kiskeresetűeket (inasok,

42 Magyar Polgár XVIII(1884). 127. sz. (június 3.)

43 Ellenzék V(1884). 135. sz. (június 11.); Magyar Polgár XVIII(1884). 135. sz. (június 12.). A város ideiglenes polgármestere Bokros Elek országgyűlési képviselő lett.

44 Budapesti Hírlap IV(1884). 152. sz. (június 3.) 3.

mesterlegények, lapkihordók stb.) és diákokat. Bujtogatás vádjával az ügyészség Sebesi Jóbót, az *Ellenzék* napilap munkatársát is előállította.⁴⁵

A nagy véderővita idején, 1889 februárjában, amikor Budapesten egymást érték a tüntetések, az ellenzéki diákság Kolozsváron és egész Erdélyben tiltakozó népgyűlést tervezett. A kormányhű Deák Pál azonban lekardlapoztatta (lekapartatta) a felhívást közvetítő falragaszokat,⁴⁶ majd február 18-án óvatosan vigyázott arra, hogy még spontán gyülekezés se alakuljon a főtéren (ide és erre a napra volt meghirdetve a tüntetés): a köz- és lovas rendőrökkel minden 2-3 személynél nagyobb társaságot szétkergettetett.⁴⁷ Egy hónappal később, amikor a véderő-törvényjavaslat 25. paragrafusát megszavazták a parlamentben, 1889. március 26-án este a kolozsvári diákság és a polgárok tekintélyes része kivonult az utcára, és egy rövid monostori séta után a belvárosban szabályos utcai harc bontakozott ki: a rendőrök karddal, a diákság botokkal felfegyverkezve egymásnak estek. A dulakodás hevében egyesek betörték a rendőrfőkapitány lakásának ablakait. Deák Pál a közös hadseregtől kért segítséget, amely ki is vonult, de már nem volt rá szükség, a verekedők időközben abbahagyták és felszívódtak.⁴⁸ A garázdálkodó tömeg egyrészt a Btk. IV. fejezetének, *A lázítás* alcímű része ellen, valamint az V. fejezet, *A hatóságok, országgyűlési tagok vagy hatósági közegek elleni erőszak* című fejezet szinte mindenik paragrafusa ellen vétett, és évekre terjedő börtönbüntetéssel, illetve pénzbírsággal is büntethető lett volna, ámde a tömeg leple alatt mindannyian mentesültek ezalól.

A szabadelvű városvezetés legalább egyszer használta és kihasználta a rendőrségi személyzetet saját politikai érdekérvényesítésében. Albach Géza polgármestert a függetlenségi városatyák 1892-ben azzal vádolták, hogy az országgyűlési választások alkalmával a város nyomdagépén a kormánypárt javára ajánlócédulákat nyomtatott, és rendőrökkel hordatta szét.⁴⁹ A szabad választási joggal való ennyire nyilvánvaló visszaélésre, illetve intézményesített korrupciós ügyre az 1878-as Btk. nem tartalmazott előírást.

1898-tól a város polgármestere Szvacsina Géza jogász (hivatali ideje: 1898–1913). Polgármestersége elején a csendet legelőbb az 1899-es országgyűlési képviselő-választások alkalmával lefolyt adáz utcai zavargás törte meg. A második kerületben a február 17-én lezajlott választáson Pázmándy Dénes Ugron-párti jelölttel szemben báró Feilitzsch Arthur nyert a Szabadelvű párt színeiben, ám a városháza erkélye előtt, este, az eredményhirdetésre összegyűlt, szavazati joggal nem rendelkező népelemek (főként inasok, napszámosok, kiskeresetűek) összehangolt támadást intéztek

45 Magyar Polgár XVIII(1884). 127. sz. (június 3.)

46 Ellenzék X(1889). 41. sz. (február 16.) 3.

47 Ellenzék X(1889). 42. sz. (február 18.) 3.

48 Uo. 74. sz. (március 27.) 3.

49 Kolozsvár V(1891). 87. sz. (április 8.); Pesti Hírlap XIII(1891). 107. sz. (április 19.) 13.

a rendőrség ellen. A tömeg ablakokat tört, a rendőröket kövel megdobálta (sok közrendőr koponyatörést szenvedett, és arcsebeket szerzett), válaszul pedig a rendőrség kardot rántott, és vaktában, válogatás nélkül vagdalkoztak, és belekardlapoztak a tömegbe. A választások őrizetét biztosító csendőrség is közbelépett, a menekülő kódobálók a szájtátók tömegén keresztül sokakat eltapostak, majd a főtér szomszédos mellékutcáiból zúdítottak további kőzaporokat (a frissen lerakott gránitkövezetet részben sikerült felszedniük), míg végül harci kedvüket a nagyszámú karhatalom megtörte. Az összecsapás nagyjából egy órát tartott, számtalan sebesülttel mindkét oldalon; sokan súlyos vágási sebekkel a koponyáikon kórházba kerültek.⁵⁰

Az utcai harcról, a tömegesemény sajtóban megjelent beszámolóiból Deák Pál rendőrfőkapitány neve teljes mértékben hiányzik. Nem zárható ki viszont, hogy az 1899-es zavargáson részt vevő, ott megsebesült kiskeresetű egyének a megfelelő pillanatra vártak, hogy csúfos vereségükért és fájdalmas sebeikért elégtételt vehessenek a rendőrségen. A megfelelő pillanat nem sokkal később, 1901 nyarán jött el, amikor augusztus elsején két ittas rendőr, Papp Sándor és Kilyén Dénes hirtelen felindulásból megölte Gödri Jenő honvéd törzsőrmestert.

A rendőrség ismételt „brutalitására” hivatkozva, három nappal később tettelesen tiltakozó felvonulás seprét végig Kolozsvár utcáin, s a nekibuzdult tömeg Deák Pál lemondását és a rendőrség újjászervezését követelte. Javarészt bérmunkások és szolganepek (inasok, cselédek, ipari munkások, pincérek, napszámosok stb.) bevették a városháza ablakait, betörték Deák Pál Unió (Memorandumului) utcai lakásába, minden bútort szétzúztak, elemelték az ékszert és az értéktárgyakat (ezt egy alkapitány háza esetében később megismételték), felfeszítették a dologház kapuit, kiszabadították a foglyokat, szétverték a Széchenyi téri piaci sátrakat, lámpatesteket törtek össze a Sétatéren. Közös hadseregbeli katonaság terelgette őket, és akadályozta a nagyobb méretű rombolást.⁵¹ Deák Pált másnap Nagy Mór helyettes polgármester szabadságoltatta,⁵² majd saját kérésre következő év elején nyugdíjazták,⁵³ s a kedélyek lecsillapodtak. A rendőrfőkapitányi teendőket ideiglenesen, öt hónapon keresztül Polcz Rezső ügyvéd látta el, pár nap alatt összesen harmincnégy rendőr kérte szabadságoltatását, a felszabadult állásokra Polcz a fegyelmezettebb és jobban kiképzett csendőrségi kötelékből próbált személyzetet nyerni. 1901 augusztusa és októbere között a rendőrség jelentős szervezeti reformot kapott. Az új szabályrendelet kibővítette és szigorította a szolgálati eljárásokat, ezzel egyidejűleg rendhagyó módon magatartási és etikai előírásokat is rögzített a katonai fegyelem szellemében, olyannyira részletesen, hogy hellyel-közzel a rendőrök magánéletét is szabályozta, a züllött magaviselet

50 *Szocialista zavargás*. Magyar Polgár XXII(1899). 40. sz. (február 18.) 3–4.

51 Ellenzék, Kolozsvári Újság és Kolozsvári Friss Újság, augusztus 1–10. lapszámok.

52 Közgyjlk, mikrofilm: 14–1–85–178, 1901. augusztus 10. rendkívüli közgyűlés.

53 Uo. 1902. január 23. rendes közgyűlés.

viasszaszorítása érdekében.⁵⁴ A két gyilkos rendőr elleni vádemelésre még augusztusban sor került, a hónap végén Pap Sándor védelmére Hunwald Lajos ügyvédet, Kilyén Dénesére Aurel Isacot, Emil Isac író édesapját rendelte ki az ügyészség. Szándékos emberölésért Papp Sándort tíz, Kilyén Dénest nyolc év fegyházbüntetésre ítélte a kolozsvári esküdtszék.⁵⁵ Konkrét személyek hiányában, akiket a tömegből kiemelve és ellenük a rombolás, egyértelmű emberölési kísérlet, hivatalos közeg elleni lázadás, rablás büntettek vádjával törvényes eljárást folytattak volna nem akadt, így a magánszemélyek elleni vádemelési eljárás nem indult, és bírósági döntés nem született. Deák Pál viszont rendőrfőkapitányként nem folytathatta, de a városvezetés védelmét élvezve továbbra is egy köztisztletnek örvendő hivatalban maradhatott. A törvényhatósági bizottság közgyűlése árvaszéki ülnököknek választotta 1902 tavaszán.⁵⁶

Amikor 1902. október 12-én a Mátyás-szobor leleplezési ünnepségére érkezett József Ágost főherceg tiszteletére húzott *Gotterhalte* himnuszba Nessi Pál (tabi függetlenségi párti képviselő) vezényletével az egyetemisták beleénekeltek a magyar himnuszt, majd a *Szózatot* és a *Kossuth-nótát*, a rendőrség belekardlapozott a tömegbe.⁵⁷ Nem teljesen világos, hogy ezt Hadadi Endre rendőrfőkapitány parancsára tették-e, vagy a rendőrök pusztán a kormány és az uralkodóház nagy tekintélyű képviselői előtt igyekeztek önszorgalomból védeni a város jó hírét, netán az ünnepélyen részt vevő Széll Kálmán belügyminiszter adott-e ki ilyen utasítást. (Ez utóbbit a sajtó értesülései nem támasztják alá, de azt sem, hogy a rendőrfőkapitány parancsára történt volna. Viszont az mindenképpen különös, hogy az esetről mindössze másfél rövid bekezdés szolt a helyi kormánypárti sajtóban.) Mindenesetre, a hatósági közegek túlbuzgalmára a Btk. semmilyen előírást nem tartalmazott.

Négy évvel később, amikor az 1905–1906-os politikai válság eseménysorában a kolozsvári városvezetés sem iktatott főispánt (gróf Teleki Lászlót), a „darabontkormány” belügyminisztere, Kristóffy József gróf Csáky Zsigmond debreceni csendőr századost küldte kormánybiztosként Kolozsvár és Kolozs megye élére, „az 1886: XXI. t.-cikk 4. §-a alapján a törvényhatóságoknak, az önkormányzati hatáskörben követett közigazgatási eljárásának és belső ügyvitelének megvizsgálásával kormánybiztosi minőségben megbízta, s egyúttal a közrend és közbiztonság fenntartásának biztosítása érdekében szükséges mindennemű intézkedések megtételével felhatalmazva és teljhatalommal felruházva”.⁵⁸ A kormánybiztos február 22-én reggel érke-

54 *A rendőrség őrségének rendeltetése, hatásköre és általános szolgálati utasítás a rendőrség őrsége számára.* Nyomatott Gombos Ferencz nyomdájában, Kvár, 1901. *Összeáll.* Polcz Rezső ideiglenes rendőrfőkapitány, Szvacsina Géza polgármester elfogadásával tanácsi megerősítést nyert 1901. október 30-án.

55 Magyarország VIII(1901). 225. sz. (szeptember 22.) 12.

56 KözyJk, mikrofilm, 14–1–85–178: 1904. április 20./121. (napirendi pont)

57 *A „botrányok”.* Magyar Polgár XXV(1902). 237. sz. (október 15.) 4.

58 Belügyi Közlöny XI(1906). 9. sz. (február 25.) 83.

zett Kolozsvárra, és már a pályaudvaron tiltakozó tömeggel találta magát szembe, de fél század csendőr, hatvan rendőr, két század lovas huszár és a 62-es cs. és kir. gyalogezred egy zászlóalja vigyázott rá, hogy rendbontás nélkül be tudjon vonulni a városba. Csáky huszároktól körülvéve, Hadadi rendőrfőkapitány társaságában a főtérre kocsizott, és sorban meglátogatta a vármegyeházát, a honvédkerületi parancsnokságot, az igazságügyi palotában Fekete Gábor táblai elnököt és Gyárfás László kir. főügyészt, legvégül a városházára hajtatott, ahol Szvacsina polgármester, Salamon Antal tanácsos és Gajzágó Manó tiszti főügyész fogadták.⁵⁹ Mindenik helyszínen azzal nyugtatta a házigazdákat, és a sajtót is, hogy mindössze vizsgálni jött, nem kormányozni, de ha a város közönsége továbbra is dacol, és a sajtó izgató hangnemben viszonyul a jelenlétéhez, kénytelen lesz a helyi lapokat megregulázni.⁶⁰ Körútja során végig népcsődület kísérte, leginkább a főtéren voltak sokan, „abcug”-ok hangoztak el, és Csáky személyesen küldött huszárokat a tömegre, de az összecsapás elmaradt.⁶¹

1906. február 24-én közölték a lapok Kristóffy belügyminiszter leiratát, amelyben szabad kezet adott Csákynek „a városban a közrend és közbiztonság fenntartásának biztosítása érdekében szükséges mindennemű intézkedéshez”, s hogy e célból „szükség esetén karhatalmat vehessen igénybe s a felett rendelkezék”.⁶² Válaszul összeültek a szakbizottságok, és arról tárgyaltak, hogy ezzel és a Csáky megérkezése körüli felhajtással „a város oktan megzavarása történt”, pedig Csáky első városházi látogatásakor még azt válaszolta Szvacsina polgármester kérdésére a város autonómiáját illetően, hogy „sem hatásköre, sem szándéka nincs, hogy a város önkormányzatát érintse”.⁶³ A belügyminiszter és a város konfliktusában így a rendőrségen csattant az ostor, velük kapcsolatban nyilvánult meg leginkább az önkormányzaton esett sérelem. A belügyminisztertől kapott karhatalmi felhatalmazás Hadadi számára jelentett csapdát, akinek így nem maradt más választása, minthogy a kormánybiztos oldalán mutakozzon, és a rendőröket a spontán csoportosulásokra ráküldje. A szakbizottságok természetesen kifogásolták a rendőrség és főként Hadadi Endre főkapitánynak a kormánybiztos szolgálatában végzett munkáját, és elítélték a várossal szemben tanúsított magatartását⁶⁴ (a főkapitány ellen társadalmi bojkottot hirdetnek, a Nemzeti Kaszinóban kigolyózási indítványt nyújtanak be ellene – ígérte az ellenzéki *Ujság*⁶⁵).

A korabeli fegyvertartási szokásokat rendkívül pontosan megvilágító eset kapcsán Kolozsváron a teljes korszakban egyetlenegyszer rendőrgyilkosságra is sor került. A

59 A kormánybiztos bevonulása. Kolozsvári Friss Ujság VII(1906). 53. sz. (február 23.) 2; *Cirkusz – Kolozsvárott*. Ujság VIII(1906). 53. sz. (február 23.) 1–2.

60 A kormánybiztos működik. Kolozsvári Friss Ujság VII(1906). 54. sz. (február 24.) 1–2.

61 *Cirkusz – Kolozsvárott*. Ujság VIII(1906). 53. sz. (február 23.) 2.

62 *Vissza – ahonnan jött*. Ujság VIII(1906). 55. sz. (február 25.) 1.

63 Uo.

64 Uo.

65 Az *Ujság* utcai elárúsítását betiltották. Ujság VIII(1906). 54. sz. (február 24.)

hóstatí marhacsorda tilosban legelő fele részét 1908. július 14-én a rendőrség elhajtotta, az ennek nyomán összezsúrdult, kapával és kaszával felvonuló, illetve revolverekkel lövöldöző 150 fős tömeget 40 rendőr oszlatta szét. Ebben a hangulatban pontosan egy héttel később, július 21-én pár hóstatí fiatal a Pacsirta utcában ittasan rálőtt Péterfi Ádám és Varga István járőröző rendőrökre. Péterfi azonnal meghalt, Varga megsebesült, de sikerült elmenekülnie.⁶⁶ A bűnvádi eljárást és pert követően az elkövetők büntetése így alakult: a bíróság „Albert Mihályt hat évi, Hatházi Samut három évi, Zágoni Szabó Mihályt két évi, Jakab Mártont két évi, Tárkányi Györgyöt két év és hat hónapi, Ifj. Zágoni Józsefet két évi, Albert Miklóst két évi, Vinczi Györgyöt két évi, Bányai Mihályt négy évi fegyházbüntetésre és mindegyiket öt-öt évi hivatalvesztésre ítélte”⁶⁷. Az eset hatására a város második, harmadik, negyedik és hatodik közigazgatási kerületeiben Tussai Gábor alkapitány szigorúan elrendelte az 1879. évi XL. törvénycikk (*A kihágási büntető törvénykönyv*) 61. §-a rendelkezéseinek⁶⁸ betartását, és a fegyverviselést ekkortól kezdődően hatósági engedélyhez kötötte.⁶⁹ Fekete-Nagy Béla tanácsos, polgármester-helyettes új szabályrendeletet dolgozott ki a fegyvertartásról a város területén, amelyben bárminemű fegyver (puska, pisztoly, forgópisztoly) viselésére és hordására a magánszemélyeknek engedélyre volt tehát szüksége, amelyet egy naptári évre a főkapitányi hivatal állított ki.⁷⁰ Ennek a rendelkezésnek legfeljebb hosszú távú hatása lehetett (volna), ugyanis a Pacsirta utcai gyilkosságot követően, még abban az évben lövöldözés tört ki két szomszédos utca, a Magyar és a Honvéd utcákban lakó két ellenlábcs család férfi tagjai között, és a tűzpárbajba a kiszálló rendőri közegeket is bevonták. A Magyar utcaiak közül huszonhét személy ellen emelt vádat a kolozsvári királyi ügyész, kilencet pedig, 1908 decemberében nyolc hónaptól három évig terjedő börtönbüntetésre ítélte a bíróság.⁷¹

VÉGSZÓ

A város és a rendőrség kapcsolata a dualizmusban számos alkalommal a kölcsönös agresszor-áldozat mintáját mutatja. Ez a viszony az esetek többségében, és különösen Deák Pál főkapitánysága idején, a közjogi konfliktus leképződése városi szinten: a

66 *A hóstatí gyilkosok*. Ellenzék XXIX(1908). 166. sz. (július 22.)

67 Ellenzék XXIX(1908). 217. sz. (szeptember 23.)

68 61. § A kik a hatóság vagy magánosok elleni erőszak, gyilkosság, rablás, zsarolás, lopás vagy két ízben elkövetett orvvadászat miatt megbüntettetvén, büntetésük kiállása után, a hatóság által fegyverbírtatástól eltiltattak: ha e tilalmat megszegik, tíz napig terjedhető elzárással és száz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntettetnek.

69 Ellenzék XXIX(1908). 168. sz. (július 24.)

70 *Szabályrendelet a fegyvertartásról*. Ujság X(1908). 181. sz. (augusztus 5.)

71 Ellenzék XXIX(1908). 290. sz. (december 18.) 4.

kormányzó szabadelvű karhatalom helyi képviselte agresszorként lép fel a függetlenségi érzületű, zömében választójoggal nem rendelkező városlakókkal szemben, tömegeseményeiket leszorítja, ellehetetleníti, szétveri. Máskor áldozat, fordul a kocka, és a rendőrséget megtámadják a politikai érdekérvényesítésben alulmaradt, szavazati joggal nem rendelkező városlakók, vagy hirtelen felindulásból valakik rendőrt gyilkolnak. A rendőrséget áldozati szerepbe kényszeríti továbbá a politikai válság is 1906-ban, amikor az államhatalom és a városi politizáló, értelmiségi középosztály konfliktusa kibontakozik, s a város rendfenntartó intézménye kiszolgálni kényszerül a közmegegyezésnek örvendő kormánybiztost. Áldozatszerepben, ha rendőr sérül vagy meghal, olyankor a város közvéleménye szimpatizál a rendőrséggel; máskor az utca agressziójával szemben a városvezetés védelmébe veszi a pórul járt főkapitányt.

A dualizmuskori Kolozsvár esetében így eléggé világos, hogy a városi rendőrség meghatározó politikai szerepet is vitt a közéletben. A többségében szabadelvű és kiegyezéspárti városvezetés karhatalmi eszközként használta olyan helyzetekben, amikor a zömében függetlenségi párti, politikai érdekeiket törvényes keretek között érvényesíteni nem tudó vagyontalanok ezt a csalódást tettere váltották, illetve azokban a helyzetekben, amikor az egyre nagyobb tömegbázissal rendelkező munkásmozgalom akadályozására volt szükség. Az agresszori-áldozati szerepek váltakozásában három szakasz látszik markánsan elkülönülni, mindenik a főkapitány személyi vagy hivatali attitűdjéhez köthető, és mindhárom szakasz legvégén minőségbeli fordulat vet véget a főkapitány hivatali idejének.

Minorich Károly főkapitány idején a rendőrség javarészt harmonikus viszonyban áll a várossal, beépül a hétköznapi életbe, ám a Nagy utcai közáport vizsgáló fegyelmi eljárás meghozza a végét, pedig már nem főkapitány. Itt *image-transferrel*, a közéleti szimbolikus mechanizmus érvényesülésével, a frissen választott főkapitány helyett a hosszú hivatalteljesítő időbe beleőszült, nagy tekintélyű, „örökös” főkapitánynak kellett mennie. Deák Pál idején a viszony markánsan egyoldalú, az intézményt fegyelmi züllöttség is jellemzi (amelynek okát a sajtó a rendőrfőkapitány személyében találja meg), több alkalommal politikailag meghatározott kényszerhelyzetbe kerül. A rendőrség gyakran agresszorként lép fel, amint azt a Nagy utcai közápor, a véderővita, a számos utcai harc vagy a honvéd őrmester meggyilkolása is mutatja. Ez utóbbi megtorlásakor áldozattá lényegül, majd utolsó mozzanatként Deákot áldozatként védelmezi a városi politikai elit.

Hadadi főkapitánysága jórészt kiegyensúlyozott viszonyt hoz a város és a rendőrség között. A rendőrség legalább két ízben agresszor (Mátyás-szobor-avatás, kormánybiztos), és egy borzasztó helyzetben áldozatszerepbe kényszerül (hóstatí gyilkosság). Személyesen Hadadi, annak ellenére, hogy köztisztület és közmegebecsülés övezi, a háborús konjunktúrában jár pórul, és éppen akkor, amikor tulajdonképpen emberi életet mentve nem jelenti a tudomására jutott törvényteleniséget (Féder-

ügy). Mint a törvénnyel szembeszegülőnek, de úgy is, mint közhivatalnoknak, távoznia kell.

A kolozsvári rendőrség híresen hírhedt erőszakossága a város közönségét és a városvezetést egy-egy alkalommal még arra is sarkallta, hogy a város rendőrségének államosításáért a kormányzathoz forduljon. Először 1901-ben, a honvéd őrmester meggyilkolását követően egy népgyűlés folyamodott ezzel a kéréssel (nem teljesen jogszerű feliratban) a belügyminiszterhez,⁷² másodszor a rendőrgyilkosság után már hivatalos küldöttség utazott fel Andrassy Gyula belügyminiszterhez, élén Bánffy Miklós gróf főispánnal és Szvacsina Géza polgármesterrel, de sem Andrassy, sem Justh Gyula függetlenségi pártvezér nem támogatta a kérést.⁷³ Amikor pedig az államosításról kormányzati döntés született, és a törvényes keret is előállt, Kolozsvár és sok másik város esetében mindez későn érkezett.

FELONY IN OFFICE AND AGAINST THE OFFICE. CONFLICTS BETWEEN THE CITY POLICE AND THE CITIZENS OF CLUJ IN THE DUALIST PERIOD

Keywords: dualism; local history; history of violence; police; urban politics

Against the background of the 2020 reports in the international press on the repeated abuses of American and French police, or in other countries, to which citizens responded by revolting against law enforcement institutions, and which reminded me of some similar events in the history of Cluj in the dualist period, I decided to address in a brief review the conflicts between the city police and the citizens of Cluj which occurred more than a hundred years ago, with emphasis on those occasions when the deeds committed by both parties fell or should have fallen under the Hungarian penal code of 1878. However, as the vast majority of the acts of violence were committed in groups and under the protection of the crowd by citizens on the one hand, and as the intervention of the police was protected before the law as an act of legitimate defence of authority on the other hand, the application of the law in many cases has been delayed or absented completely. The reason for many such conflicts was based on social causes of political origin: the right to vote was granted only to the wealthy social classes, which was a deliberate political action aimed to uphold the status quo of the 1867 Compromise, which led to the dualist period-long public law dispute between the ruling Liberal Party, protector of the 1867 Compromise with Austria and the eternal opposition parties for independence. The study also contains a brief history of law enforcement institutions in Cluj up to 1867.

72 Magyar Nemzet XX(1901). 196. sz. (augusztus 6.) 1.

73 Pesti Napló LIX(1908). 121. sz. (május 21.) 7.

FAPTE PENALE DIN OFICIU ȘI ÎMPOTRIVA OFICIULUI.
CONFLICTELE DINTRE POLIȚIA ȘI CETĂȚENII CLUJULUI
ÎN PERIOADA DUALISTĂ

Cuvinte-cheie: *dualism; istorie locală; istoria violenței; poliție; politică urbană*

Pe fondul relatărilor în decursul anului 2020 din presa internațională despre abuzurile repetate ale polițiștilor americani, francezi sau din alte țări, la care cetățenii orașelor au răspuns revoltându-se împotriva instituțiilor însărcinate cu menținerea ordinii, și care mi-au amintit de unele evenimente similare din istoria Clujului în perioada dualistă, am decis să realizez o scurtă trecere în revistă a conflictelor dintre poliția orașului și cetățeni petrecute în urmă cu mai bine de o sută ani pe plan local, cu accent pe acele ocazii în care faptele săvârșite de ambele părți au căzut sau ar fi trebuit să cadă sub sancțiunea codului penal maghiar din 1878. Fiind însă vorba în marea lor majoritate de acte de violență săvârșite în grup și sub protecția mulțimii de către cetățeni pe de o parte, și intervențiile polițiștilor fiind protejate în fața legii ca acte de legitimă apărare a autorității pe de altă parte, aplicarea legii în multe cazuri a întârziat sau a lipsit cu desăvârșire. Motivul multor asemenea conflicte avea la bază cauze sociale de origine politică: dreptul de vot acordat doar claselor sociale înstărite, un act politic intenționat, al cărui scop fusese menținerea compromisul din 1867, ce a condus la disputa legii publice dintre Partidul Liberal aflat la putere, protector al compromisului cu Austria din 1867 și eterna opoziție a partidelor pentru independență, dispută ce a caracterizat toată perioada dualistă. Studiul conține și o scurtă istorie a instituțiilor de menținere a ordinii publice din Cluj până la 1867.